

روش‌های نوین یاددهی - یادگیری در جغرافیا

کیفیت هر نظام آموزشی به کیفیت معلمان آن وابسته است. در حقیقت، هیچ کشوری نمی‌تواند از سطح معلمانش بالاتر رود»

برگرفته شده از مقالات منتخب همایش بین‌المللی بانکوک

مقدمه:

امروزه روش‌های متعددی در امر یاددهی - یادگیری وجود دارد. اینکه چه روشی را برای چه درسی و چه موقع به کار برد به انتخاب معلم و توانایی وی در اجرای آن بستگی دارد. «معلم حرفه‌ای واقعی» کسی است که حقیقتاً در کار خود کفایت داشته باشد. وی در این سه رکن تدریس، یعنی شناختن دانش‌آموزان، موضوع و روش تدریس به خوبی کارآمد است. او بر روش‌ها و شیوه‌های گوناگون تدریس مسلط است و با توجه به وضعیت و نوع کلاس ماهرانه روش مناسب را برای تدریس در آن کلاس در پیش می‌گیرد. (جوزف اف کالاهان ۱۳۷۵) جغرافیا نیز همانند سایر علوم با روش‌های خاص آموزش داده می‌شود که در نوع خود منحصر به فرد می‌باشند و در سایر رشته‌ها از آن روش استفاده نمی‌گردد. در این نوشته سعی بر این است که برخی از از مهم‌ترین این روش‌ها معرفی می‌گردد. امید است مورد استفاده همکاران قرار گیرد.

برخی از عوامل که می‌توانند در امر یاددهی - یادگیری معلم را یاری دهند عبارتند از:

۱. حفظ اسامی دانش‌آموزان
۲. تشریح برنامه درسی و چگونگی ارزشیابی درس موردنظر برای دانش‌آموزان
۳. تقسیم نگاه بین تمام فراگیران به هنگام تدریس
۴. تقویت حس خودباوری و اعتماد به نفس دانش‌آموزان
۵. مسلط بر امر تدریس
۶. انتخاب شیوه تدریس مناسب با هر یک از موضوعات و پرهیز از به کار بردن هرگونه روش تکراری
۷. آشنایی با وسایل کمک آموزشی و استفاده از آنها

۸. تسلط بر رایانه
۹. استفاده از انواع تشویق در حین تدریس
۱۰. داشتن برنامه درسی (طرح درس)

عوامل مانع یادگیری:

۱. مشکلات مربوط به زبان و لهجه
۲. جالب نبودن بحث برای هر یک از طرفین
۳. تسلط اندک در امر پردازش اطلاعات
۴. قدرت اندک در امر پردازش اطلاعات
۵. خجالتی بودن و حجب و حیا معلم
۶. و ...

عوامل موثر در یادگیری

این عوامل به شرح زیر اعلام می گردد:

۱. آمادگی: دانش آموز باید از لحاظ جسمی، عاطفی و عقلی رشد کرده باشد تا بتواند به خوبی یاد بگیرد.
۲. انگیزه و هدف: یادگیری معلوم انگیزه های متفاوتی است، یکی از این انگیزه ها که نقش مهمی در جریان یادگیری دارد، میل و رغبت شاگرد به آموختن است و یکی دیگر از آنها هدف می باشد. هدف به فعالیت انسان نیرو و جهت می دهد.
۳. تجارب گذشته: آموخته ها و تجربه های گذشته شاگرد «ساخت شناختی وی را تشکیل می دهد. آمادگی شاگرد در حد وسیعی تحت تاثیر تجارب گذشته اوست. فرد زمانی می تواند مفاهیم و مسائل جدید را درک کند که مفهوم و مسئله جدید با ساخت شناختی او مرتبط باشد.
۴. موقعیت یادگیری و محیط آن: این عامل هم تاثیر بسزایی در امر یادگیری دارد. محیط ممکن است فیزیکی باشد، مانند نور، هوا، تجهیزات و امکانات آموزشی. یا ممکن است عاطفی باشد. رابطه معلم و شاگرد، رابطه شاگردان باهم، رابطه والدین باهم و نگرش والدین و مربیان در زمینه تربیت فراگیران همگی می تواند در میزان یادگیری آنها بسیار موثر باشد.

۵. روش تدریس معلم: بدون شک نیروی انسانی به ویژه معلم از مهمترین عوامل تشکیل دهنده‌ی محیطهای آموزشی است و به لحاظ اهمیت نگرش و روش تدریس معلم در فرایند فعالیتهای آموزشی و در نهایت، تاثیر آن در روند یادگیری بسیار ضروری و موثر است. این عامل برتری و رجحان خاصی نسبت به سایر عوامل دارد.

۶. رابطه کل و جزء: طرفداران مکتب گشتالت معتقد در کل، اجزاء را در یک طرح و زمینه قرار می‌دهند و ارتباط آنها را روشن می‌سازد. در جریان تدریس، معلم باید در حد امکان ابتدا مطالب درسی را به صورت کل مطرح کند و ارتباط اجزاء با کل را مشخص سازد و پس از آن به بررسی و تحلیل اجزاء بپردازد.

۷. تمرین و تکرار: برای بسیاری از دست‌اندرکاران آموزش و پرورش، هنوز این سوال‌ها مطرح است: تمرین چه نقشی در فرآیند یادگیری دارد؟ آیا پیشرفت یادگیری مستقیماً تابع تکرار است؟ مساعدترین موقعیت برای تمرین کدام است؟ در پاسخ باید گفت: تاثیر تمرین و تکرار در کل فرآیند یادگیری و حیطه‌های مختلف آن به ویژه در حیطه روانی - حرکتی، انکار ناپذیر است (سرمد، ۱۳۷۹، ص ۱۴۳)

در مجموع می‌توان گفت: که در یادگیری با معنا سه محور اصلی مدنظر است:

۱. راهبردهایی جهت بررسی و تسلط بر دانش
۲. راهبردهایی جهت تحریک تفکر
۳. راهبردهایی جهت یاددهی ماورای حقایق و جزئیات

در یادگیری با معنا معلم در دانش آموزان باورهای مثبت به وجود می‌آورد و همواره تلاش می‌کند که دانش آموزان را با موضوع و مطلب درگیر کند.

شیوه‌های نوین یاددهی و یادگیری در جغرافیا

تدریس در جغرافیا تفاوت اساسی که با سایر رشته‌ها دارد، این است که چون دید و تفکر سیستماتیک با آن همراه است همواره با پیامد آموزش مهارت‌هایی همراه است و این عامل بزرگی است که جغرافیا را در میان سایر رشته‌ها ممتاز می‌گرداند. همین طور روش‌های آموزش مفاهیم در جغرافیا نیز تا حدودی منحصر به فرد می‌باشند. در اینجا برای جلوگیری از اطالای کلام به طور اجمالی به برخی از آنها پرداخته می‌شود.

۱. روش مطالعه‌ی میدانی (Field Study)

این روش که گاهی از آن به بازدید علمی تعبیر می‌گردد در فرآیند یاددهی - یادگیری نقش بسزایی دارد. چون مصداق مثل معروف است که می‌گویند شنیدن کی بود مانند دیدن. تجربه ثابت کرده است که یادگیری مجسم عمیق بوده و در حافظه بلندمدت ذخیره می‌گردد. بجای تدریس میدانی، روش سخنرانی در پیش گرفته شود چندان حاصلی نخواهد داشت. ولی آنچه که مهم است موانعی است که در این روش دست و پای معلم را می‌بندد و مانع از استفاده از آن می‌گردد. این موانع برخی به فراهم کردن امکانات آن مربوط می‌گردد و برخی دیگری به اینکه چه موضوعی را و در کجا انتخاب کنیم تا تدریس کامل گردد. همیشه می‌گوییم زمین آزمایشگاه جغرافیا است و آموزش جغرافیا باید همواره با مطالعه مستقیم همراه باشد ولی بنا به دلایلی که مطرح شد اکثر مواقع تدریس با چنین روشی امکان پذیر نخواهد بود.

۲. روش تدریس مبتنی بر IT

در حال حاضر به دلیل گسترش همه جانبه‌ی رایانه در ادارات، منازل و مدارس و از سوی دیگر تاکید سازمان ملل مبنی بر تسلط بر رایانه و آموزش بین‌المللی آن در سراسر جهان، سبب شده است که اکثریت مدارس کشورمان به سایت‌های کامپیوتری مجهز شوند. تولید نرم‌افزارهای آموزشی متنوع هم مزید بر این علت می‌تواند باشد که همکاران شاغل در رشته جغرافیا تدریس خود را در این مکان‌ها (سایت‌ها) انجام دهند. که پیامد آن یادگیری موثر و عمیقی خواهد بود. خصوصاً در مقطع پیش‌دانشگاهی بخش‌هایی از کتاب به این منظور اختصاص داده شده است. ولی آنچه که مهم است این است که همکاران جغرافیا تا چه حد به رایانه مسلطند و به نرم‌افزارها دسترسی دارند یا نه؟ به طور کلی استفاده از این روش نوین و به روز به همکاران توصیه می‌گردد.

۳. روش بارش مغزی یا بیان افکار و ایده‌های آنی (Brain Storming)

در این روش تدریس معمولاً یک عنوان با سرفصل، مثل آلودگی آب‌ها یا بیابان‌ها از سوی معلم به دانش‌آموزان کلاس ارائه می‌شود و دانش‌آموزان با آزادی تمام، کلیه کلماتی را که در مورد آن سرفصل به ذهنشان می‌رسد فوراً بیان می‌کنند. بنابراین دانش‌آموز به طور ناخودآگاه و فوری از یافته‌ها و دانسته‌های قبلی (ساخت شناختی که اشاره گردید) خود استفاده می‌کند و آن‌ها را به کلاس ارائه می‌دهد و به تدریج دانش‌آموز مجموعه کلمات یا جملاتی را بیان می‌کند که تمامی آنها در کنار یکدیگر می‌تواند بخش عمده‌ای از مطالب مرتبط با سرفصل مربوطه را ارائه دهد. این روش، عاملی است تا به دانسته‌های دانش‌آموزان از یک مطلب پی برد، متن کتاب درسی را فضای

بیشتری بخشید و دریافت دانش‌آموزان را از یک موضوع، ارزشیابی کرده و بالاخره دانش‌آموزان را تشویق نمود تا در یک فضای دوستانه به مبادله و ارائه دانش‌ها و دانسته‌های خود پردازند.

مقررات روش بیان افکار و ایده‌های آنی

۱. معلم باید مطالبی را که دانش‌آموزان بیان می‌کنند با سرعت بر روی تخته سیاه بنویسد و بعد در مورد آنها به روشنی به بحث و بررسی پردازد.
۲. دانش‌آموزان باید هر مطلبی را که به ذهنشان می‌رسد، فوراً بیان کنند.
۳. دانش‌آموزان سعی می‌کنند مطالب یکدیگر را تکمیل کنند.
۴. اگر دانش‌آموزان نمی‌توانند مطالبی را بیان کنند، یک دقیقه صبر کرده و با شنیدن مطالب دیگران به بیان نظریات خویش پردازند.
۵. هیچ دانش‌آموزی حق ندارد، نظریات دیگران را مورد نقد یا قضاوت قرار داده یا مسخره کند.

مرحله جمع‌بندی مطالب:

بعد از جمع‌آوری ایده‌ها و افکار دانش‌آموزان، معلم آن‌ها را پردازش نموده مطالب غیرضروری را حذف نماید (البته با ذکر علت) بعد مطالب را طبقه‌بندی نموده و به نتیجه‌گیری رهنمون گردد.

ارزشیابی در این روش

بهتر است ارزشیابی در این روش را به این صورت اختصاص دهد که هنگام ارائه کلمات از سوی دانش‌آموزان در جریان دسته‌بندی، نتیجه‌گیری در تصمیم به کسانی که بهتر مطالب را درک کرده‌اند و از یافته‌های درسی و مطالعاتی گذشته خود به نحو صحیح و مناسبی استفاده کرده‌اند با نمره‌های عددی یا حروفی از دیگران متمایز سازد. (شایان و همکاران، ۱۳۷۷، ص ۱۷ و ۱۸)

سایر روشهای یاددهی - یادگیری که مخصوص رشته جغرافیا می باشد عبارتند از:

-روش شبکه‌ی بازیابی (Retrieval Nets)

-روش به کارگیری نقشه‌های طرحی (Out line maps)

روش تدریس شبکه بازیابی

- فعالیت معلم: ارائه نمونه جدول روی تابلو، گروه بندی، دادن موضوعات مختلف به دانش آموزان و راهنمایی آن ها در حین انجام کار

- اعتبار روش برای دانش آموز: فرصت کافی ایجاد می شود تا اطلاعات دانش آموزان دوباره سازماندهی شود و به ارزش موضوع پی ببرند.

- جذابیت برای دانش آموزان: روش جدولی دانش آموزان را برای رسیدگی به هدف تحریک می کند و جذاب تر است.

- ویژگی منحصر به فرد این روش: این جدول برای مرور کتابهای درسی و یادآوری مطالبی که قبلا تدریس شده است مناسب است و به نوعی اطلاعات را به هم پیوند می زند.

- شیوه ی اجرا: ابتدا باید یک جدول سفید را به دانش آموزان ارائه کرد، با دادن سرفصل ها و عناوین مختلف به گروه ها ادامه می یابد. مقایسه کردن اطلاعات، نتیجه گیری و ارزشیابی از مراحل دیگر روش تدریس شبکه بازیابی است.

- مقررات این روش تدریس: کشیدن جدول از روی تابلو، همکاری اعضای گروه با یکدیگر و تبادل اطلاعات گروه با یکدیگر.

- جایگاه در فرایند یاددهی یادگیری: این روش نحوه کاربرد ارتباط مرتبط و غیر مرتبط می باشد و موجب بالا رفتن سطح علمی دانش آموزان می شود.

-روش شبکه بازیابی و دانش آموزان خاص: چون کار گروهی است باعث علاقه مندی دانش آموزان ضعیف، کمرو و گوشه گیر می شود.

- نقاط قوت این روش تدریس: یادگیری کامل به خاطر طبقه بندی، تقویت افرادی که از شرکت در بحث های کلاسی شرکت نمی کنند.

- نقاط ضعف این روش تدریس: پر کردن خانه های جدول ممکن است دو یا چند جلسه از درس را به خود اختصاص دهد و برای رسیدن به هدف فرصت زیادی را می طلبد.

روش تدریس به کارگیری نقشه ها (جغرافی)

- فعالیت معلم: معلم باید اطلاعات مهارت های نقشه خوانی را از قبل با دو دانش آموز کار کرده باشد. همچنین باید مطالب را از ساده به مشکل طراحی کند.

- اعتبار روش برای دانش آموز: مکان یابی و نحوه کار با نقشه ها، یافتن ارتباط بین پدیده ها از روی نقشه

- جذابیت برای دانش آموزان: کار با نقشه جغرافیایی برا دانش آموزان لذت بخش است.

- ویژگی منحصر به فرد این روش: ارائه نقشه های گنگ و توضیح مختصر

- شیوه ی اجرا: شرکت همه دانش آموزان و فعال بودن همه دانش آموزان به طور اجبار در امر تدریس

- مقررات این روش تدریس: مد نظر قرار دادن وقت در اجرای این روش تدریس

- جایگاه در فرایند یاددهی یادگیری: آموزش نقشه خوانی و آشنایی دانش آموز با پدیده ها و ...

- روش خلاقیت: می توان از نقشه های ابداعی دانش آموزان استفاده کرده و کارهای آن ها را کنترل می کنیم تا اشتباهاتشان برطرف شود، تا برای کشیدن نقشه های بزرگ تر تشویق شوند.

- روش به کارگیری نقشه ها (جغرافی)و دانش آموزان خاص: این روش دانش آموزانی که در نقشه خوانی ضعیف هستند را به خواندن سریع نقشه کمک می کند.

- نقاط قوت این روش تدریس: تقویت مهارت مکان یابی، نام گذاری آن ها، لذت بخش بودن این روش

- نقاط ضعف این روش تدریس: وقت گیر است زیرا عجله در کلاس علاقه مندی نسبت به درس را کاهش می دهد

منابع و مآخذ زیر میتواند شما را در این راه یاری کند.

1. جوزف ، اف، کالاهان، لئونارد اچ، طدارک، آموزش در دوره ی متوسطه، ترجمه جواد طهوریان، نشر آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵

2. جی گانی سیلور و همکاران، برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، نشر سمت، تهران ۱۳۸۰.

3. خورشیدی، عباس و همکاران، راهبردهای یادگیری و یاددهی در کلاس، نشر کیا، تهران ۱۳۷۹

4. رثوف، علی، یادادن برای یاد گرفتن، نشر مدرسه، تهران ۱۳۸۰

5. سرمد، غلامعلی، نگرش کاربردی بر روش های تدریس و هنر معلمی، نشر آوای نور، تهران ۱۳۷۹.

6. شایان، سیاوش و همکاران، راهکارهای آموزش جغرافیا، نشر شورا، تهران ۱۳۷۷.